

Anecdota politică, între literatură și paraliteratură

Drd. Gabriel PREDA
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *The concept of „paraliterature” often has a negative connotation, focusing, somehow, on marginal literary creations. It, also, conveys one basic meaning: that of an unconventional literary creation, without questioning its lack of value. The anecdote is a small species of the epic genre, sometimes preachy, sometimes including historical figures, evoking a funny episode. A thousand years old, anecdotes of this type and subsequent political jokes include, discover and embrace a richly colored world. The political joke of the communist era, for example, works by pulling the hypocritical mask of “a multilateral developed communist society”, a recurrent formula during Ceausescu’s times, representative for the stereotyped language. Surprisingly, the political anecdote sometimes succeeds in ciphering the message, ambiguity being revealed rather to the initiates. Anticommunist humor calls up for the collective mind: people vs. masks, lies vs. truth, reality vs. dreams. The universe of political jokes is funny and tragic, realistic and fabulous, predictable and unexpected, thus, connecting to the mechanism of literature.*

Keywords: *anecdotes/ political jokes, satire, literature and paraliterature, communism, collective mind, contextualization, hint.*

Viziunea tradițională împarte genurile literare în epic, liric și dramatic, fiind acceptată cvasiunanim. Perspectivele diverse ating speciile, definirea lor, apartenența la unul sau mai multe genuri. Este cunoscută flexibilitatea proză-versuri, forma nefiind un criteriu infailibil de apartenență la gen. Analiza structurală aduce argumente pentru inserarea anecdotei în literatura epică: în ciuda conciziei sale, identificăm narator, momente ale subiectului, personaje, minim două moduri de expunere (narațiunea și dialogul sunt cele recurente). Deși mai degrabă neglijată, anecdotei i s-a acordat o oarecare atenție în dicționarele de termeni literari, unele studii și eseuri (de exemplu, Andre Jolles în cartea *Forme simple*); însă, teoria literară a discutat foarte puțin subspecia „anecdotă politică” și *ruda* acesteia, bancul politic. Judecând relația cu adevărul și cu verosimilul, anecdota este mai „ancorată” în real, bancul tinzând către un grad sporit de ficțiune. Circumstanțele cotidianului conferă credibilitate anecdotei, iar condiția sine qua non pentru a identifica o anecdotă este apariția, evocarea unei persoane din viața publică. Odată cu „distribuirea” ca personaj în anecdote, se întâmplă ca imaginea individului să fie nuanțată, se produce o interferență între istoria reală și pseudoistoria din bancuri și anecdote.

Anecdota - spusă ori scrisă - realizează o estetizare a vieții, chiar dacă umorul, parodia și grotescul produc o estetică a urâtului. De remarcat faptul

că noțiunea de „anecdota istorică” nu presupune obligatoriu apariția unor figuri ale politicii; vechimea întâmplării evocate (sau imaginate), uneori determină categorisirea ca „istorică”. Este literatura o minciună? Dacă răspunsul este *da*, simplul iubitor de literatură și filologul se complac în *pactul de lectură/ de receptare*, intră în jocul frumoaselor minciuni care nasc imaginarul. Immanuel Kant afirma: „Minciuna este întotdeauna odioasă când cineva profită de pe urma ei.”

Cât despre comicul din snoave, bancuri și anecdotă, el rămâne adesea într-o sferă a inofensivului; umorul politic nu aduce propriu-zis câștig nici aceluia care l-a creat, nici aceluia care îl transmite. Se poate ca profitul să fie în contul democrației și al rațiunii, dacă ironia, parodia, „înțepătura”, au reușit a trezi credulii și fanaticii vreunui sistem politic totalitar. Noțiunea de „paraliteratură” conține și referirea la circulația umorului politic. Inițial a fost parte a folclorului oral, a circulat ulterior în scris, iar în perioada 1950-1989, exclusiv oral. Apariția și dezvoltarea internetului au dus la propagarea nelimitată și rapidă a informației, implicit la răspândirea artei și a non-artei.

În secolul al XXI-lea ar fi desuetă condiționarea categorisirii unei scrieri literare în funcție de suport, ar fi absurd să considerăm literatură doar ce s-ar publica în cărți. Corect ar fi, poate, ca atribuirea adjectivului „literar” să se facă în funcție de impactul afectiv și estetic asupra unui receptor avizat. Cea mai veche antologie de glume datează din anul 1700 î. H. Descoperirea îi aparține lui Mary Beard, profesor din cadrul Universității Cambridge. În carte sunt 265 de bancuri din Roma antică având caracter general-uman, dar și politic-social; Mary Beard o consideră un argument în sprijinul considerării latinilor ca oameni dedicați și umorului, nu doar muncii și războiului.[1]

Este logică apropierea anecdotei de alte specii epice și chiar de acelea dramatice sau lirice; snoava, epigrama, farsa, pamfletul, cupletul, reușesc a concentra umorul în câteva rânduri sau pagini. Exemplificăm cu un mic eșantion de folclor urban, pe care îl putem data 1989 (anul când Erich Honecker a fost înlăturat din funcție): „*Ceaușescu, fii boier, / Fă și tu ca Honecker!*”

În ceea ce privește pamfletul politic, este interesantă fluctuația și orientarea lui. Dacă în perioada interbelică omul de rând și o mare parte a presei beneficiau de libertatea cuvântului, din 1945 lucrurile s-au schimbat pentru 44 de ani. Iată comentariul lui Tudor Arghezi despre pamflet, aprecierile maestrului fiind valabile și pentru anecdota politică: „*Pamfletul trăiește prin sine, ca romanul, satira sau epopeea. E un gen literar, jumătate actual, jumătate etern. E un gen iute și viu. Ți-ai scris pamfletul ca să depreciezi un individ și, mai ales, să-i muncești o încredere în sine imorală. Orice personaj care poate deveni subiect de pamflet este ridicul prin diferența dintre calitatea lui socială, dintre așteptări și realitate.*”[2]

Rândurile par scrise pentru umorul anticomunist. Arghezi relevă caracterul satiric al scrierii și intenția de corijare. Verbul „a munci” este folosit cu sensul vechi, biblic: a chinui, a consuma, a frământa. Se presupune că ironia ajunsă la urechile ori sub ochii satirizatului va determina ridicarea morală a acestuia. Finalul se potrivește „mănușă” nomenclurii comuniste alcătuite în mare parte din troglodiți și impostori. Amintim aici o frază a lui George Orwell: „Scopul unei glume nu este de a degrada ființa umană, ci de a ne reaminti că ea este deja degradată.”

Rare sunt cazurile când politicienii ipostaziați ironic în anecdote au dovedit simț al umorului și fairplay. Celebru este Abraham Lincoln; nu s-a putut lăuda cu frumusețea, dar era primul care o recunoștea. Povestea cum o femeie s-a oprit, și i-a spus:

– Sunteți omul cel mai urât pe care l-am întâlnit vreodată!

Iar Lincoln, parcă scuzându-se:

– Doamnă, aveți dreptate, însă n-am ce face.

– Sigur, îi replică trecătoarea, nu aveți ce face. Dar, cel puțin, ați putea să rămâneți în casă! [3]

Apare problema dihotomiei *artă pentru artă* versus *artă cu tendință*. Pericolul îndepărtării de literatură aici ar putea fi invocat: anecdota politică să fie considerată „cu teză”, dincolo de criteriul estetic pe care l-ar îndeplini. Dacă scopul scuză mijloacele, iar umorul antitotalitar este benefic pentru că se opune răului, rezultă funcția moralizatoare; un plus adus umanității, așadar.

Multe bancuri și anecdote sunt expresive, plasticizante, receptorului dotat cu o imaginație medie chiar, îi este ușor a-și reprezenta mental gluma. Acest fenomen interferează cu scheciurile difuzate de TVR în anii '70, '80, majoritatea erau conversații între două-trei personaje, rar depășindu-se acest clișeu. Greu de spus dacă a existat o interdependență a pomenitelor manifestări, însă putem să o presupunem. Speculația ar fi posibilă și în altă direcție: cei care făceau textele comice pentru radioul și televiziunea de stat, sunt printre autorii bancurilor anticeaușiste.

Am intitulat prezenta lucrare „Anecdota politică, între literatură și paraliteratură”, încercând a poziționa această specie epică. Potrivit ar fi fost, probabil, și titlul „Anecdota politică, între istorie și literatură”. O caracteristică importantă a glumei politice este efortul mimării seriozității și autenticității, acestea din urmă fiind trăsături ale istoriei ca știință și – în general – ale stilului științific.

Oricine a fost interesat de producerea și manifestarea comicului, a sesizat că mai mult efect are o glumă spusă cu o figură serioasă, decât una zisă printre râsete. Aici se produce o *ruptură* și ea este asociată unei strategii de bază a umorului politic: inserarea ficțiunii în non-ficțiune. Interesant, amuzant și trist este când anecdota relevă adevăruri, cum ar fi abuzurile,

prostia conducătorilor, impostura, incultura:

Un nou deținut ajunge la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Comandantul șantierului îl primește:

– *Văd la dosar o condamnare la 40 ani de muncă forțată. Care-i motivul?*

– *Am spus că Ceaușescu este idiot și am luat 10 ani pentru insultarea președintelui, și 30 pentru divulgarea secretului de stat. [4]*

Sau

Dumnezeu, privind spre România și văzând cât haos este, și-a dat seama că, atunci când a făcut românul, a uitat să-i dea creier. A pregătit o cantitate mare de creier, apoi, i-a spus Sfântului Petre să-i cheme la rând pe toți românii și să le pună creier în țeastă. Sfântul a luat imediat oala și a plecat în tăcere la treabă. Spre seară, s-a întors dezolat:

– *Doamne, am terminat creierul, dar la coadă mai sunt vreo 10 000 de oameni. Cu ăștia ce fac?*

– *Dă-le diplome de la „Ștefan Gheorghiu”, a spus Domnul. Și așa s-a făcut. [5]*

Anecdota parodiază „Biblia”, amestecă miticul, atemporalul, cu istoria, ținta ironiei intertextuale fiind aici studenții facultății P.C.R., majoritatea ajungând să ocupe funcții publice fără vreun merit profesional și intelectual. Concluzia cercetării noastre este că situarea anecdotei politice în cadrul literaturii se justifică, sunt întrunite condițiile de formă și fond: concizie epică, originalitate, expresivitate, comic. Umorele anticomuniste propagat ca folclor urban a fost o formă de artă cu funcție social-psihologică.

Note

[1] <http://www.descopera.ro/dnews/4053524-cea-mai-veche-carte-de-bancuri-din-lume>

[2] Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 24. București, editura Minerva, 1973, p. 164

[3] <https://istoriiregasite.wordpress.com/2011/09/29/anecdote-cu-abraham-lincoln/>

[4] <https://www.universulargesean.ro/umorul-la-romani-cele-mai-haioase-bancuri-de-pe-vremea-lui-ceaurescu/>

[5] ibidem

Bibliografie

1. [Călin-Bogdan Ștefănescu](#), *10 ani de umor negru românesc*. București, editura Paideia, 1991
2. Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*. Editura Humanitas, București, 2003
3. Cristina Ionescu, Gheorghe Lăzărescu, *Dicționar de termeni literari*. București, editura Garamond, 1995

4. Florin Soare (coord.), *Politică și societate în epoca Ceaușescu*. București, editura Polirom, 2013
5. Mihai Dinu, *Comunicarea*. București, editura Orizonturi, 1994
6. Dana Maria Niculescu Grasso, *Bancurile politice în țările socialismului real*. București, editura Fundației Culturale Române, 1999
7. Rodica Zafiu, *Limba și politică*. Editura Universității din București, 2007
8. Tudor Arghezi, *Scrieri*. Vol. 24. București, editura Minerva, 1973
9. Sorin Alexandrescu, *Identitate în ruptură. Mentalități românești postbelice*. București, editura Univers, 2000.
10. Cătălin Mihuleac, *Pamfletul și tableta. Jurnalism sau literatură?* Editura „Universitatea Al. I. Cuza”. Iași, 2009
11. Jean-Jacques Wunenburger, *Imaginarile politicului*. București, editura Paideia, 2005.
12. George Orwell, *1984*. Editura Polirom, Iași, 2002
13. André Jolles, *Forme simple*. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2012
14. Ben Lewis, *Istoria comunismului prin bancurile epocii*. București, editura Polirom, 2015
15. Arthur Koestler, *Actul creației* (1964)
16. René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*. București, 1967

Webografie

<http://www.descopera.ro/dnews/4053524-cea-mai-veche-carte-de-bancuri-din-lume>

<https://istoriiregasite.wordpress.com/2011/09/29/anecdote-cu-abraham-lincoln/>

<https://www.universulargesean.ro/umorul-la-romani-cele-mai-haioase-bancuri-de-pe-vremea-lui-ceausescu/>